

Takács Zsuzsanna Mária: A pedagógia zsonglórei. Két baranyai tanító életútja a 20. század folyamán. Institutio Könyvkiadó, Pécs. 2020. 174 o.

Nemes-Wéber Zsófia

„...én jó utitárs szeretnék lenni [...] egészen közel engedve magamhoz tanítványaimat, a szeretet és közvetlenség révén is minél többet tudjak átadni nekik abból, amire mindinkább nehezülő pályájukon szükségük lesz.” (Berde Károly)¹

A neveléstörténeti kutatások jellemző ágazata a helytörténet, amelynek része az iskolatörténet és a tanítók munkásságának, életútjának vizsgálata. A könyv borítóját díszítő két családi fotó előljáróban sugalmazza, hogy mikrotörténelemmel foglalkozik, és két úgynevezett „zsonglór” a főszereplője. Takács Zsuzsanna Mária monográfiájában két kántortanító tanulmányain, tanítói gyakorlatán és a falu életében megélt élményein keresztül nyerhetünk bepillantást a helyi történelembe, az akkori társadalmi viszonyokba, a korszak nagy történelmi eseményeinek hatásaiba. A történeti kutatások tradicionálisan írott elsődleges forrásokon alapulnak, amelyek közül kiemelkedő jelentőséggel bírnak a még kiadatlan írások, amelyek kiegészítik, formálják a korábbi kutatások eredményeit. Szekunder forrásként Baska Gabriella, Donáth Péter, Felkai László, Kéri Katalin, Mészáros István, Mikonya György, Németh András, Szabolcs Éva, Szakál János korábbi munkásságára alapozva a szerző két kiadatlan napló és emlékirat vizsgálatával új szemszögből látott történelemmel tovább színezi, gazdagítja ismereteinket.

Takács Zsuzsanna Mária a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Nevelés- és Művelődéstörténeti tanszékének adjunktusa. Fő kutatási területei a nevelés- és művelődéstörténethez kapcsolódóan a magyar oktatástörténet 19–20. századi időszaka, a tanító- és tanítónőképzés korabeli története, iskolatörténeti kutatások, memoárok, naplók vizsgálata, kiegészítve az oral history és a sajtóelemzés módszerével. A recenzió tárgyát képező monográfiát számos hasonló témakörű munkája előzte meg, néhány példát kiemelve a Megyesi János emlékiratait feldolgozó *Éjjelente emlékezem...* (2008), a *Schulmeister sein in Süd-Ungarn (1937–1974)* (2011), a *Két baranyai kántortanító emlékei* (2012) vagy a *Falusi tanítók élete Baranyában a 20. század első felében* (2017). A monográfia megszületésének egyik fontos állomása a szerző „Falusi néptanítók élete a 20. század első felében emlékirataik és naplói tükrében” című PhD- értekezése volt

¹ Takács Zsuzsanna Mária (2020): 263.

(2015). A disszertációban a monográfiától eltérően három személy életútját vizsgálta a szerző, míg a recenzió trágját képező műben Kerekes Géza (1899–1966) és Megyesi János (1913–2011) naplóiban rögzített tapasztalatai jelennek meg, kihagyva Koós Olga (1904–1982) tanítónő emlékiratait. A szerző más korábbi publikációi – „Nem azért tanultam, hogy falun legyek nagyleány” (2011), A Miasszonyunk Női Kanonokrend pécsi iskoláinak fejlődése a kezdetektől a 20. század közepéig (2017), A pécsi tanítónőképző megjelenése a századforduló pécsi sajtójában (2018) – arra engednek következtetni, hogy Koós Olga naplója is alapja lehet egy újabb monográfiának.

A szerző által vizsgált naplók, emlékiratok tartalmazzák két kántortanító, Kerekes Géza és Megyesi János gondolatait, élményeit, véleményét a falu, Magyarország és a világ eseményeiről. A néptanítók aktív résztvevői és szervezői voltak a falu mindennapjainak, így életük, naplóikban rögzített személyes tapasztalataik bepillantást nyújtanak a falu kulturális életébe, az iskolák működésébe a két világháború között. A monográfia alapján következtethetünk a magyar tanítók sorsának korszakbeli alakulására, az általuk közvetített értékekre, kitartásra, hazaszeretetre és azoknak visszatükröződésére a gondoskodásuk alatt növekvő nemzedékek alkotta közösség tagjainak életében. A szerző kitér a két baranyai falu, Göröcsöny és Siklósbodony tanítóinak iskolai tanulmányaira is, bemutatva a tanulmányaik helyszínéül szolgáló két intézmény, a Pécsi Püspöki Tanítóképző és a Jászberényi M. Kir. Állami Elemi Népiskolai Tanítóképző-Intézet történetét, oktatási tevékenységét, diákjaik tanulmányait. A monográfia 174 oldalnyi terjedelme azok számára sem riasztó, akik nehezen kezdenek bele egy nagyobb lélegzetvételű mű olvasásába. A fejezetek felosztása lehetővé teszi egyes részek kiragadását és különálló feldolgozását. A tárgyalás hét nagyobb fejezetre oszlik. A „Miért a tanítók és emlékeik kutatása a cél?” című fejezet bemutatja a kutatás kiindulópontját képező gondolatokat, a kutatási koncepciót. Növumának az egyedi életutakat leíró források feldolgozását tekinti. A második nagy fejezetben ismerteti a memoárok feldolgozásának módszertanát, számos szempontból bemutatva a bibliográfia és a történetírás összekapcsolódását. A módszertani részt követi a magyar tanítóképzés 250 évének rövid, 16 oldalas összefoglalója, kontextusba helyezve a következőkben tárgyalt intézményeket és eseményeket. Ha a monográfiát négy nagyobb egységre bontjuk, akkor az imént ismertetett első egység alapozza meg a következők megértéséhez szükséges háttértudást. A következő nagy egység két fejezete bemutatja a képzés helyszínéül szolgáló két intézményt és a két diák tanulmányait. Megismerhetjük belőle a tantárgyak napi felosztását, a diákok létszámának változását is. Majd „A fiatal tanítók élete” című fejezetben megjelennek a képesítő vizsgák és a megszerzett érdemjegyek is. Ebben a hosszabb lélegzetvételű fejezetben a tanítók élet- és munkakö-

rülményeit lehetőségeiket és a pedagógusokkal szembeni a Horthy-korszakbeli elvárásokat taglalja a szerző. A számos statisztikai, demográfiai adat mellett bepillantást enged a tanítók pályakezdésének időszakába, annak nehézségeivel és örömeivel együtt. Az utolsó nagy szakasz, szintén egy fejezet, a falvak és tanítók életének eseményeiből, elsősorban a színjátszásra fókuszálva, mivel mindkét „főszereplő” nagy lelkesedéssel szervezett színi előadásokat. Kerekes Géza naplója precízen beszámol a rendezőkről, szereplőkről, kiadásokról és bevételekről, de Megyesi Jánossal ellentétben ő nem jegyzi fel a próbák hangulatát, a szereposztás problematikáját és az egyéb nem várt fordulatokat. Beszámolójuk fókuszja jelentősen eltér egymástól, így jól kiegészítik egymást. A bevezetés 7 oldala és a záró gondolatok 9 oldala keretezi a rendkívül arányosan megszerkesztett tárgyalást. A 18 oldalnyi irodalom amellet, hogy felhívja a figyelmet a szerző alapos felkészültségére és a témában való jártasságára, kiemeli a számos korabeli, elsődleges forrást – értesítők hadát –, amelybe a feltárást és feldolgozást követően betekintést nyerhetünk.

Minden nagy fejezet idézettel kezdődik, amely meghatározza a mű hangulatát. A tudományos, szakmai részek is olvasmányos szövegezésüknek köszönhetően jól érthetőek, gördülékenyek. A grafikonokat és táblázatokat is tartalmazó leírások további kutatások forrásaiként is felhasználhatók, emellett a téma iránt érdeklődő, de nem kutatással foglalkozó olvasók számára is kellemes olvasmányt jelenthet. A szerző a célját így fogalmazza meg: „A kutatás arra tesz kísérletet, hogy a tanítói naplók alapján – Donáth Péter által elsők között alkalmazott – dokumentatív-elbeszélő módszerrel ismertesse a tanítók életpályáját egyrészt a saját iskolai tanulmányaik és a későbbi pedagógusi pályájuk során szerzett tapasztalataik, másrészt az adott társadalmi közegben betöltött, arra hatást gyakorló szerepük tükrében, egyúttal jelezve a korszak tanítói létének az egyedi eseteken túlmutató jellegzetes elemeit.”² Mint az idézetből látszik, a kutatás az antropológia, szociológia, társadalomtörténet és a neveléstörténet bizonyos szegmenseit összekapcsolja egymással. Ebből adódóan bármely említett tudományterülettel kapcsolatban releváns információkkal szolgálhat ez a könyv. Felmerül tehát a kérdés a monográfia kapcsán, hogy ki a célközönség, és milyen felhasználást képzelt el a szerző. Ezt nem fogalmazza meg egyértelműen a bevezetésben, így több réteget is megszólíthat, mint például pedagógusokat, diákokat, leendő pedagógusokat. A számos táblázatban megjelenő széles körű adatok (a pedagógusok végzettségei, a bérek alakulása, a diákok létszáma, a tanórák, a kapott osztályzatok, a szülői munkakörök) arra engednek következtetni, hogy tankönyvnek szánja a szerző az alkotását. Legalábbis a következő idézetekben ilyesmire látszik utalni a szerző: „A jövő pedagógusai számá-

² Uo. 19.

ra adhatnak életükkel mintát”;³ „Történeteik értékeket, erkölcsi példákat közvetítenek olvasóik számára és így bővíthetjük azt a tudást, melyet a népiskolai tanítók életére vonatkozóan a bemutatott életutak által kiterjeszhetünk a többi falusi elemi iskolai tanítóra is.”⁴ Említi még a múltbeli tapasztalatok hatását a jövő tanárainak magatartására, akik fejlődésükkel közvetetten hozzájárulnak a nevelés modernizációjához.⁵

A mű egyedülállóságát szavatolja, hogy a kutatás során felhasznált naplók és visszaemlékezések, a családok által megőrzött és a szerző számára átadott dokumentumok még kiadatlan forrásai a történelem e szelvényének. „Kerekes Géza Aranykönyve 1924-től, míg Megyesi János naplója 1937-től tekint vissza tanítói pályájára egészen nyugdíjba vonulásáig, valamint az adott község és lakói életének eseményeire.”⁶ A vizsgálni kívánt kérdések, mint a falusi tanítók társadalmi helyzete, a közösségekben betöltött szerepe, a képzésük során elsajátított eszmék gyakorlati megvalósulása, mind megválaszolásra kerültek a megfelelő források kiválasztásának köszönhetően, mivel a „naplók, évkönyvek, visszaemlékezések, megannyi szekrények mélyén rejtőző írás, amely őrzi egy ember és egy korszak gondolkodásmódját, értékrendjüket, mindennapjaikat. Ezen írások egy különleges részét képezik azok, amelyeket a falusi kántortanítók hoztak létre, hisz ezekben nem csak az ő életük jelenik meg, hanem egy egész falu, egy közösség élete, amiben, és amikor ők ott éltek, tanítottak, sokszor generációk egész során keresztül.”⁷ Szabolcs Éva szerint a hasonló kutatások fő erénye a személyes perspektívából leíró szemlélet.⁸ Takács Zsuzsanna Mária művében nemcsak a tapasztalatok egyéni szemszögű ábrázolása valósul meg, hanem két különböző falusi kántortanító életének leírása, amik ilyen formában párhuzamba állíthatók. Az összehasonlításokból kitűnik a kutatás fókuszában álló szempontok hasonlósága. A monográfia az elméleti, módszertani fejezeteiben olyan széles körű kutatásra alapozott összegzést ad, amely a téma vagy a kutatási technika iránt érdeklődők számára lehetőséget biztosít korábbi tudásuk felrészítésére és kiegészítésére. A felhasznált primer források, mint Kerekes Géza „Aranykönyve”, Megyesi János naplója, az iskolai értesítők, a művelődéstörténet számára újszerű, releváns kutatási eredményekkel szolgáltak. A kutatási eredmények alapján levont következtetésekből a teljesség igényéről lemondva szeretnék kiemelni néhány gondolatot; „a tanítók, mint az adott település értelmiségi elitrétegéhez tartozó szemé-

³ Uo. 147.

⁴ Uo. 151.

⁵ Uo. 151.

⁶ Uo. 17.

⁸ Uo. 9.

⁹ Szabolcs Éva (2001): *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest. 41.

lyek jelennek meg, vezető szerepet játszanak a közösség művelődésében, amelynek egyik formáját láthattuk a falvakban zajló színjátszást ismertető fejezetben, valamint életmódjuk példaként szolgált diákjaik és azok szülei számára”⁹; a közösség életében a modernizáció, az új technológiák hírnökeinek szerepét is betöltötték.¹⁰ A tanítók vallás-erkölcsi meggyőződése is példaként hatott a körülöttük élő ifjúság és a rajtuk keresztül a tágabb közösség számára, ezért a képzésük során a keresztény ideológia értékrendjének elsajátítására nagy hangsúlyt helyeztek.¹¹ „A magyar tanítóság a két világháború közötti időszakra az értelmiség legnagyobb számú rétegévé vált, a falvakban és kisebb városokban a közösség vezető, elit rétegéhez tartoztak. Azonban az országra jellemző viszonyokat tekintve elmondhatjuk, hogy nem tartoztak a társadalom középrétegéhez, mivel sem az iskolai cenzus, sem jövedelmük folytán, nem jelenthetjük ki, hogy a kispolgári létnél magasabb életszínvonalat sikerült volna elérniük, sokaknak pedig még ez sem adatott meg.”¹² A monográfia fő nővuma a még ki nem adott forrásokból származó, a kutatási módszerből adódó számos idézet, amely bevonja azokat a tudományos diskurzusból – ahogy Donáth Péter írja: valamint „a szövegek jellege, atmoszférája, fogalomhasználata, azonosságai és különbségei”¹³ segítségével ismerteti az adott kort és jelen esetben az abban az időszokban tevékenykedő tanítókat. Amellett, hogy a kutatás jelentős mennyiségű adattal szolgál a tanítók tanulmányaival és életével kapcsolatban, olyan részletes feltárást olvashatunk, amely egy teljes képet fest a korszakban élő közösségekről és a tanítóik mindennapi nehézségeiről, gondolatairól, lehetőségeiről és élményeiről. A mű teljes mértékben megfelel a szerző által kitűzött célnek: „Megkíséreltük a neveléstörténeti és a magyar társadalomtörténeti kutatás részévé tenni az így kialakult narratívát, hogy a jövő tanítói, tanárai megismerhessék azt az életformát, mely a 20. század első felének tanítói munkásságát jellemezte.”¹⁴

Úgy vélem, hogy a könyv szerkezete és gördülékeny, könnyen érthető megfogalmazásmódja miatt kellemes olvasmány azok számára, akik nem tudományos céllal forgatják A leendő és gyakorló pedagógusok számára mindenképpen hasznos olvasmány, a pedagógia és tanárszakos hallgatók számára is alkalmas neveléstörténeti tanulmányaik elmélyítésére, esettanulmányként történő feldolgozására. A fejezetek logikusan épülnek egymásra, külön-külön is megállják a helyüket, így is használhatók. A kezdő kutatók számára a szerző által is megfogalmazott kutatási kérdések is le-

⁹ Uo. 148.

¹⁰ Uo.

¹¹ Uo. 149.

¹² Uo. 148.

¹³ Uo. 21.

¹⁴ Uo. 152.

hetséges támpontokkal szolgálhatnak. „Célunk nem a naplók, memoárok analitikus elemzése, így nem szövegelemzést olvashatunk, hiszen esetükben az életrajzok felépítése, társadalomtörténeti beágyazása volt az elsődleges szempont és írásaik egy következő szinten való vizsgálata során történhet meg azok mélyebb szintű elemzése.”¹⁵ „A kutatás jelen esetben nem a két tanító családtörténetét, és a családhoz tartozók életpályájának kutatását tűzte ki céljául, viszont kiindulási alapot nyújthat egy későbbi kutatás számára.”¹⁶ Bennem a szerző által felvetetteken túl felmerült a kérdés, hogy az ország más régióiban hasonló életútjuk volt-e a kántortanítóknak. A saját kutatásomban a tanulmányi értesítők felhasználása, az írott és elbeszélte tapasztalatok történeti konstruálása, a felhasznált módszer releváns és hasznos példaként szolgál. A szerző még kiadatlan forrásokat emelt a tudományos diskurzusba, emellett olyan mikrotörténeti mélyfúrást végzett, amely minden korszak iránt érdeklődő számára lebilincselő olvasmány lehet.

¹⁵ Uo. 147.

¹⁶ Uo. 149.